

De Tweede Wereldoorlog

Het verhaal over de KNAU in de periode van 1940-1945 is te lezen als een spannend boek. Het gaat echter om een zeer bewogen episode in de vaderlandse geschiedenis die in de Nederlandse samenleving diepe wonden heeft geslagen. De KNAU kreeg daar ook haar deel van. Met veelal verschrikkelijke gevolgen. De joodse Unieleden kwamen vrijwel allen om in Duitse vernietigingskampen. Tal van KNAU'ers sloten zich aan bij het verzet. Voor sommigen met fatale afloop. Anderen werden in Nazi-Duitsland tewerkgesteld. Bombardementen op Rotterdam en andere steden eisten veel slachtoffers.

Toen alles nog pais en vree was. Links Albert Spree die later in een concentratiekamp om het leven kwam en rechts Tinus Osendarp die voor de jacht op onderduikers een lange gevangenisstraf moest ondergaan

Helaas schaarde ook een aantal KNAU'ers zich aan de zijde van de bezetter. Sommigen alleen als sympathisant, anderen gingen verder. Zij werden lid van de NSB of droegen het uniform van de WA, van de Landwacht of, nog erger, zij namen dienst bij de Waffen SS. Onder hen waren bekende KNAU'ers, van wie een aantal zich later aan verraad of collaboratie schuldig maakte. In een enkel geval zelfs aan het oppakken van óf het schieten op landgenoten. De Nationaal Socialistische Beweging (NSB) was een fascistische organisatie naar Duits voorbeeld. De WA was de Weerbaarheids Afdeling van de NSB die zich vooral bezighield met straatterreur. Ook vocht een aantal leden van de KNAU later aan het Oostfront. Bij de Landwacht ging het

om hulppolitie, voornamelijk bestaande uit NSB'ers. Het aanmelden bij de Waffen SS betekende indiensttreding bij de Duitse krijgsmacht.

In een historisch verantwoorde geschiedschrijving mag niet ontbreken wat de KNAU in bezettingstijd overkwam. Daarom wordt uitvoerig ingegaan op alles wat de Unie heeft moeten ondergaan. De houding van prominente Uniebestuurders en atleten komt ook ter sprake. Niet om te oordelen of veroordelen, maar om vast te leggen wat werkelijk gebeurd is.

Strengholt ging, Van der Werff kwam

Enige weken vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog liet Streng-

holt weten als voorzitter af te treden. Dat gebeurde in maart 1940. De Amsterdamse bankier Gerard Elisa van der Werff volgde hem op. Als penningmeester van de KNAU had hij in de laatste vooroorlogse jaren een groot aantal vermogende donateurs geworven. Geen minister, ambassadeur of bankier was 'veilig' voor zijn acties. In elke *Athletiekwereld* stond een lijst van zijn financiële 'veroveringen'. Hij gaf de KNAU een sterk financieel fundament. Van der Werff werd niet alleen voorzitter van de KNAU, maar ook van de Nederlands Boks Bond. Hij deed zich aanvanke-lijk voor als Oranjeklant, maar ging al snel bij bokstoernooien zeer vriendschappelijk om met officieren van de Duitse Wehrmacht. Hij bleek opvallend gecharmeerd te zijn van de wijze, waarop de sport in Nederland naar Duits model zou worden georganiseerd. Van der Werff ontpopte zich als een verlengstuk van de bezettende mogendheid. In dit hoofdstuk wordt hierop nog nader ingegaan.

Atletiek ging door

Na de capitulatie werden alle Nederlandse militairen naar huis gezonden. Direct na de Duitse inval riep de KNAU-leiding in *De Telegraaf* de atleten op, hun sportbeoefening te hervatten. In het op 14 mei door de Duitsers meedogenloos gebombardeerde Rotterdam waren op 2 juni alweer wedstrijden. In dat jaar en de jaren daarna werd de wedstrijdkalender afgewerkt alsof er weinig aan de hand was. Van een nationaal besef was niet veel te merken. Vaderlandslievende en Duitsgezinde atleten kwamen geregeld op wedstrijden tegen elkaar uit. Men liep om te winnen en niet om de vijand te verslaan. Internationale contacten waren, op enkele uitzonderingen na, echter taboe.

Eén van de gevolgen van de Duitse inval van mei 1940 was dat de overheid zich voor het eerst in de geschiedenis met de sport ging bemoeien. Zo verscheen in in opdracht van Jan van Dam, de secretaris-generaal van het departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming (later is de naam veranderd in Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) in de

DE ATHLETIEKWERELD

Officieel Orgaan van de NEDERLANDSCHE ATHLETIEK UNIE.
Verschijnt 2 x per maand. 8e Jaargang No. 5, 16 JULI 1941.

Het komt herhaaldelijk voor, dat leden van een sportvereniging, die tevens zijn aangesloten bij de N.S.B., door andersdenkende leden op een zoodanige wijze worden bejegend, dat zij zich min of meer genoodzaakt zien, de sportvereniging te verlaten.

Ik neem een handelwijze, die bovenbedoelde gevolgen met zich brengt niet alleen als onsportief en onverstandig, doch bovendien als "politiek" te moeten kwalificeren.

Waar mijn streven er op is gericht, de sport vrij te houden van alle politiek, meer ik de besturen der sportbonden er met nadruk op te moeten wijzen, dat terzake de noodige maatregelen dienen te worden getroffen en dat de besturen der aangesloten verenigingen hun leden krachtig op het onjuiste van de bovenbedoelde handelwijze dienen te wijzen.

Moet dit schrijven overhoofd niet de resultaten opleveren, die ik daarvan niet te mogen verwachten, dan zal ik moeten overwegen, terzake andere maatregelen te treffen.

Athletiekwereld het bovenstaande bericht.

Vanaf 1 november 1941 was het voor joden verboden lid te zijn van een sportvereniging. Bovendien moest bij elke sportaccommodatie een bord worden geplaatst met de woorden: 'Voor Joden Verboden'. Ook de KNAU heeft de joodse leden uit haar bestand moeten verwijderen. Wij hebben helaas niet kunnen vaststellen hoeveel dat zijn geweest. De jaarverslagen en de *Athletiekwereld* maken daarvan geen melding.

De toppers waren dezelfde als die van vóór 1940. Tinus Osendarp bleef tot aan het einde van de oorlog de sterkste sprinter. De Amsterdammer Sjabbe Bouman kwam tot zijn elfde opeenvolgende titel op de 800 meter; Frits de Ruyter tot zijn achtste op de 1500 meter. De Haagse werper Aad de Bruyn verhoogde zijn aantal kampioensmedailles met nog eens dertien. Simon Petit van AVON uit Heerlen behaalde zijn vijfde en zesde kampioensmedaille op de 1500 en 5000 meter. Wim Slijkhuis maakte zijn veelbelovende juniortijd waar met Nederlandse records op de 1500 tot en met de

5000 meter. Gerda Koudijs diende zich aan als aankomend talent op de sprint, horden en verspringen. Vooral Fanny Blankers-Koen trok de aandacht. Zij was wegens zwangerschap enige tijd niet actief geweest. Teruggekeerd won zij alles wat te winnen viel. Zij zorgde voor nieuws met een reeks wereldrecords:

Simon Petit, populaire 5 en 10 kilometer-kampioen uit Limburg

6,25 m ver, 1,71 m hoog, 100 yards in 10,8, (met Gerda Koudijs als tweede in de oude wereldrecordtijd van 11,0), 80 m horden in 11,3. Het was de eerste keer dat zij op een hordennummer startte. Op 18 mei 1944 haalden Fanny Blankers-Koen, Martha Adema, Nettie Timmer en Gerda Koudijs met 48,8 het wereldrecord op de 4 x 110 yards naar Nederland. Enkele maanden later brachten Fanny Blankers-Koen, Lies Sluijters, Nettie Timmer en Gerda Koudijs het wereldrecord op de 4 x 200 meter op 1.41,0. Aan al die wereldrecords werd in de gecensureerde en 'gemillimeterde' pers maar een paar regels gewijd.

Het duurde soms maanden, voordat dit nieuws het buitenland bereikte.

De publieke belangstelling was vaak groot. Dikwijls prijkte het bordje 'Uitverkocht' bij de ingang. Ook het aantal leden groeide als nooit tevoren. Sportbeoefening was een van de weinige 'uitlaatkleppen' voor de jeugd. De groei had ook te maken met de komst van leden van bonden en clubs die door de bezetter waren verboden. De bezetter hief in 1941 liefst 7700 verenigingen en stichtingen op. Daarbij waren 800 verenigingen voor rooms-katholieken, bijna 700 jeugdverenigingen en zo'n 50 sportverenigingen. Andere clubs wilden van inmenging van buitenaf niets weten en stopten uit eigen beweging met activiteiten. De Unie groeide van 2688 leden in 1940 naar 19.788 leden aan het einde van de bezettingstijd. Een groei van meer dan 700 procent! Het gebeurde in een tijd dat de 'K' van Koninklijke was verboden en de Unie moest verder gaan als NAU.

Over de massale vlucht van de jeugd in de sport schreef Gerard Burger, de voorzitter van de NTC, in *De Telegraaf* van 8 oktober 1940:

'De onbevredigde verlangens naar andere zaken en andere situaties, welke nu eenmaal onder de druk van de tijdsomstandigheden onbereikbaar en ongrijpbaar zijn, hebben hun sublimering gezocht in verhoogde belangstelling voor de sport.'

Kampioenschappen vonden gewoon doorgang. Wel vond de NAU de steeds slechter wordende voedselsituatie niet bevordelijk voor zware training en wedstrijden. Steeds meer levensmiddelen gingen op de bon. De bond kwam met beperkende maatregelen om de atleten niet méér van hun lichaam te laten vergen dan de caloriewaarde van het beschikbare voedsel toeliet. Het aantal nummers, waaraan per dag mocht worden deelgenomen, werd beperkt. Wedstrijden langer dan 5000 meter werden verboden en ook voor meerkampen golden beperkingen.

Aad de Bruyn grossierde in kampioenschappen

Naarmate de oorlog vorderde, werd het beoefenen van atletiek steeds problematischer. De import van spikes uit Finland was gestopt. Kleding en schoeisel waren schaars. De sintelbanen waren slecht onderhouden. Massage-poeder kwam in de

plaats van massage-olie. Materiaal kon niet meer worden vervangen. Hoogspringen werd bijvoorbeeld beoefend met een gordijnroede. Bij het hordenlopen waren stevast hamer en spijkers nodig voor reparatie van de houten horden. De ver-

duisteringsbepalingen en de 'Sperrzeit' (avondklok) maakten het moeilijk in de avonduren te trainen.

Op dringend 'verzoek' van de bezetter namen in augustus 1942 acht topatleten deel aan de 'Internationale Kriegswettkämpfe' in Berlijn en aan wedstrijden in München. De ploeg stond onder leiding van NTC-voorzitter Gerard Burger. De jonge Hagenaar Albert Spree die in 1942 vóór Osendarp Nederlands kampioen was geworden op de 100 meter en later in een Duits kamp om het leven kwam, was daar niet bij. Hij mocht van zijn ouders niet mee. Eveneens op 'verzoek' startten in september 1942 vier NAU'ers in Oslo dat ook onder de bezetting te lijden had. Afgezien van de contacten met Hitler-Duitsland waren, voor zover ons bekend, dat de enige internationale sportcontacten van Nederlandse atleten. Medio 1943 werd het gebrek aan materialen en voedsel een structureel probleem. Bovendien had de tewerkstelling in Duitsland en het onderduiken van hen die aan de 'arbeidsinzet' wilden ontkomen, grote gevolgen voor het verenigingsleven.

De bezetter trad ook steeds meedogenlozer op. Reizen werd een hachelijke zaak, omdat geallieerde vliegtuigen vrijwel dagelijks lucht-aanvallen op treinen uitvoerden. Desondanks zijn nog talrijke wedstrijden georganiseerd. In het Olympisch Stadion vonden zelfs in 1944 nog de Nederlandse kampioenschappen plaats. In dat jaar moest in Enschede een wedstrijd twintig minuten worden onderbroken door een luchtgevecht. Duitse en Engelse jachtvliegtuigen scheerden laag over het sportveld.

In september 1944 maakten razzia's, standrechtelijke executies en de door de bezetter afgekondigde 'Uitzonderingstoestand' een einde aan alle sportactiviteiten. Samenscholingen van meer dan vijf personen waren verboden. Iedereen moest om 20.00 uur binnen zijn. Sportbeoefening in de open lucht werd verboden, evenals training in gymnastieklokalen. Op 10 en 11 november 1944 pakten de Duitsers bij razzia's in Rotterdam en Schiedam ongeveer

Sjabbe Bouman elf opeenvolgende titels op de 800 meter

50.000 weerbare mannen tussen de 18 en 40 jaar op om in Duitsland tewerk te worden gesteld (Arbeits-Einsatz). Al deze factoren maakten dat het verenigingsleven tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog nagenoeg kwam stil te liggen. Het ergste moest nog komen: de hongervinter van 1944/45.

Het College van Gevolmachtigden voor de Sport

De eerder genoemde Jan van Dam was de hoogste sportautoriteit in Nederland. Om hem te helpen bij de reorganisatie van het sportwezen,

werd in 1941 het College van Gevolmachtigden voor de Sport ingesteld. In het begin bestond dit college uit drie personen. Dat waren de bekwame en populaire voetbalbestuurder Karel Lotsy die in 1936 als chef de mission had gefungeerd bij de Olympische Spelen van Berlijn, de NSB'er Jan de Valk en de SS'er Henny van Groningen à Stuling. De Valk viel snel af door een fataal auto-ongeluk. Lotsy bleef ook kort in functie. Enige maanden later werd hij voorzitter van de voetbalbond. De twee werden niet vervangen en gedurende het verdere verloop van de oorlog bleef Van Groningen à Stuling het enige lid. Hij noemde zich daarna 'Rijksgevolmachtigde voor de Sport'. Op het departement en bij zijn Duitse vrienden kon Stuling echter weinig respect afdwingen. Henny à Stuling die in de oorlog 'Van Groningen' aan zijn naam liet toevoegen, een erfenis van zijn voorouders, was vóór de oorlog hulpkassier van de Nederlandsche Bank in Groningen. Hij was oprichter van de Groningse atletiekvereniging AVG '26, organisator van een estafette naar paleis Soestdijk, trainer en voorzitter van het district Groningen-Drenthe en starter bij nationale kampioenschappen. Tot de jaarvergadering van 1941 maakte hij deel uit van de Nationaal Technische Commissie. Hij werd op die vergadering niet herkozen.

Stuling had de Olympische Spelen van 1936 meegemaakt als karikatuur-tekenaar voor een aantal kranten. Hij kwam onder de indruk van de Duitse Gründlichkeit en werd al snel na het uitbreken van de oorlog NSB'er. Het duurde niet lang of Stuling trad toe tot de Germaanse SS, later tot de Waffen SS. In zijn functie van rijksgevolmachtigde ergerde hij zich vooral als NSB-atleten op schimpscheuten, gejoel en gefluit onthaald werden. Dit was ook het geval bij een wedstrijd op de baan van Te Werve in Rijswijk. De joodse atleet Albert Spree en de SS'er Tinus Osendarp kwamen op de sprint tegen elkaar uit. Bij de prijsuitreiking aan Spree klonk een donderend applaus. Bij het naar voren komen van Osendarp viel een veel betekende doodse stilte.

Stuling ontbood de wedstrijdleader, Frans Jutte, de latere KNAU-voorzitter. Jutte kreeg te horen dat zijn handelwijze niet paste in de 'nieuwe orde' en dat een volgende keer andere maatregelen zouden worden genomen. Hij kreeg ook een boek dat hij op advies van Stuling goed moest lezen: *Mein Kampf* van Adolf Hitler.

De van trots en zelfoverschatting vervulde Stuling wordt door KNAU-bestuurders uit die tijd omschreven als een gewillig werktuig van de SS en als een man zonder capaciteiten. Hij heeft meer dan eens bedreigd de in de Limburgse mijnen ondergedoken atleten te laten oppakken, maar heeft dat dreigement nooit ten uitvoer gebracht. Nadat zijn pogingen om het ledenbestand van de NAU in handen te krijgen waren gestrand – secretaris Bas Wirtz had de ledenlijsten in de kachel laten verdwijnen – bleven sancties ook achterwege.

Een ernstig woord

NAU-voorzitter Van der Werff wilde een einde maken aan het gejoel en gefluit dat Osendarp geregeld ten deel viel. Hij liet in *De Telegraaf* van 24 augustus 1942 een open brief afdrukken onder de titel 'Een ernstig woord'. Hierin benadrukte Van der Werff dat sprintidool Tinus Osen-

Henny van Groningen à Stuling maakte letterlijk en figuurlijk een karikatuur van zichzelf

Uit een politiebericht

'Op het sportterrein Te Werve in Rijswijk hadden op zondag 16 augustus 1942 te 16.00 uur tijdens atletiekwedstrijden van de vereniging Vlug & Lenig ongeregelde plaatsen plaats tussen de W.A. en het publiek. Er vielen enige klappen. De oorzaak moet gezocht worden in het feit, dat het publiek niet in die mate applaudeerde voor de nationaal-socialistische sprinter Osendarp, die won, als voor de tweede aankomende, voor welke laatste het applaus aanmerkelijk groter was. Er waren geen gewonden. De politie is niet gewapenderhand opgetreden.'

darp een prachtige staat van dienst had. Mensen die Osendarp niet wilden zien lopen, moesten van de atletiekbanen wegblijven. Het negeren van of betogen tegen deze sportman noemde hij laf en onsportief.

Opedrongen fusies

De aandrang te fuseren met confessionele en andere bonden was geen verschijnsel, dat alleen in de oorlog voorkwam. Alle fusieopgingen van vóór 1940 waren op niets uitgelopen. Dat veranderde in het eerste oorlogsjaar. Door de overheid werd het samengaan eerst aanbevolen en later zelfs opgelegd. Vooral Karel Lotsy, als lid van het College van Gevolmachtigden voor de Sport, was een hartstochelijk pleitbezorger de fusies dwingend voor te schrijven.

In een verordening had de rijksoverheid op voorhand laten weten, wat moest gebeuren:

'De regering heeft bepaald, dat voor een bepaalde tak van sport slechts één bond als leidend lichaam kan worden aangewezen. De atletieksport, voor zoover als wedstrijdsport te kwalificeren, dient plaats te vinden onder auspiciën van de Nederlandsche Athletiek Unie. Alle atletiekwedstrijden, die worden gehouden door verenigingen, die niet bij de NAU zijn aangesloten, worden verboden. Alle atletiekbonden, die nog bestaan naast de NAU, moeten worden opgeheven.'

Het standpunt van het NAU-bestuur over de opgelegde samenwerking is te vinden in het jaarverslag over 1940:

'Hoewel de wijze, waarop deze fusie thans tot stand moet komen velen tegenstaat, dienen de tegenstanders niet uit het oog te verliezen, dat hier een kans wordt geboden om tot eenheid te komen, die anders wellicht jaren op zich had laten wachten.'

Dankzij de Duitsers kwam de eenheid tot stand, die de KNAU altijd had nagestreefd. Het was voor de kleinere atletiekbonden een kwestie van slikken of stikken, samengaan of stoppen. De in 1926 opgerichte Nederlandsche Arbeiders Sport Bond (NASB) pikte het niet en hief zichzelf op. Enkele clubs binnen de NASB stapten wel over naar de Unie. De Onderlinge Athletiek Bond (OAB) in het Groningse Haren, de Twentsche Athletiek Bond in Hengelo en de Friesche Athletiek Bond te Leeuwarden die tot dan toe buiten NAU-verband opereerden, traden ook toe. Dat gold eveneens voor de Nederlandsche Politie Sportbond (NPSB) en de afdeling atletiek van het Koninklijk Nederlandsch Gymnastiek Verbond (KNGV). Een aantal clubs weigerde zich aan te sluiten bij de eenheidsbonden. Zij moesten hun activiteiten staken. De Federatie van Diocesane Athletiekkringen – vijf bisdommen, vijf kringen – behartigde de belangen van de 2000 leden van de rooms-katholieke atletiekclubs. De FDA koos, na moeizame besprekingen, voor aansluiting bij de NAU. Twee FDA'ers werden aangewezen om de belangen van hun atleten in de Unie te behartigen. Het resulteerde na de oorlog in twee kwaliteitszetels in het Uniebestuur. Dit aantal werd in 1968 gehalveerd. In 1995 werd besloten, in onderling overleg, de laatste kwaliteitszetel op te heffen. De Rooms-Katholieke Gymnastiek Federatie

was tot concessies niet bereid en leidde verder een sluimerend bestaan. Deze situatie plaatsten de katholieke clubs, met zowel een gymnastiek- als atletiekafdeling, voor een dilemma. Dat was het geval met ALO uit Rotterdam en THOR uit Roosendaal. ALO besloot de vereniging op te heffen en haar atleten onder te brengen bij het neutrale DOS, nu Rotterdam Atletiek. THOR koos eveneens voor ontbinding. Maar twee weken later richtten de leden een specifieke atletiekvereniging op onder dezelfde naam. THOR-atleten konden daardoor aan NAU-wedstrijden deelnemen. De Unie raakte ook leden kwijt. Op bevel van de bezetter moesten de wandelaars worden overgeheveld naar de Nederlandse Wandelsport Bond.

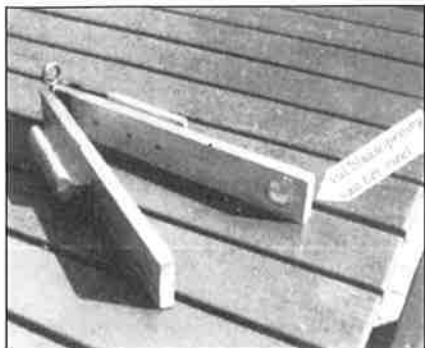
Nadat de fusiezaken waren geregeld, kende de bezetter subsidies toe aan zes sportbonden, waaronder de NAU. De financiële steun strekte zich uit van 1942 tot en met 1944. In 1943 ging het om een totaal bedrag van 41.400 gulden.

Sportbladen verboden

Het College van Gevolmachtigden voor de Sport had verordend dat het vanaf 15 september 1941 verboden was, clubbladen uit te geven. De papierschaarste werd aangevoerd als reden voor het verbod. De werkelijke reden was de onmogelijkheid, de duizenden sportblaadjes te controleren op 'ongerechtigden'. Het verbod gold enige tijd niet voor bondsbladen. Vanaf 15 juni 1943 liet het Rijksbureau voor de Grafische Industrie weten dat vanaf die datum met de uitgave van de *Athletiekwereld* in zijn toenmalige vorm moest worden gestopt. Het bondsblad werd daardoor teruggebracht tot een simpel mededelingenblad. In augustus 1944 moest men de uitgifte staken.

Blindganger

In het begin van de bezettingstijd had een jurylid een wit geverfde 7 1/4 kg-kogel op zijn fiets meegenomen. Op de baan aangekomen, bleek de kogel verdwenen te zijn. 'Onderweg verloren' luidde de conclusie. Er zat niets anders op dan

Het startplankje

terug te gaan om te zoeken naar de opvallende kogel.

Halverwege was de weg afgezet door politie. De agent bij de afzetting wees in de verte en zei: *'Kijk, dat witte ding daar, dat is een onontploft projectiel, een blindganger denken we.'* Hij vervolgde: *'We hebben de opruimingsdienst gewaarschuwd en u moet dus even wachten.'*

Het verhaal gaat dat het jurylid, tot schrik van de omstanders, het bevel van de politieagent negeerde en onversaagd op het projectiel afstapte. Hij legde het ding op zijn fiets, reed weg, agent en toeschouwers in verbijstering achterlatend.

Het startplankje

In de oorlogsjaren was het gebruik van het startpistool verboden. Slimme lieden vonden het startplankje uit dat uitmuntte door eenvoud. Twee houten plankjes waren aan één kant met een scharnier aan elkaar verbonden. Aan het andere uiteinde was in de plankjes een holle ruimte die aan één kant was afgesloten door een rubber membraan. Door een opening in de zijkant vul-

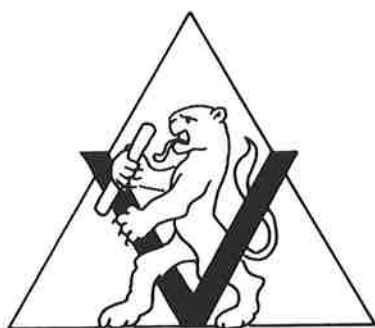
Verboden door de NAU en onder ogen van de bezetter organiseerde AAC de finale van de straatfeesten

de men de holle ruimte met talkpoeder. Het op elkaar slaan van de plankjes gaf een vrij luide knal. Tegelijk werd het membraan iets ingedrukt. Hierdoor ontsnapte talkpoeder in een wolkje. Bij het zien van dat wolkje drukten de juryleden de stopwatches in. Deze manier van starten is na de oorlog ook nog geruime tijd toegepast.

Provocaties

In 1941 verbood de bezetter alle padvinders- en verkenner-organisaties.

Het Haagse Vlug en Lenig nam een aantal van hen op en zorgde dat zij hun activiteiten konden voortzetten.

Het gewaagde logo van Victoria

Het Rotterdamse Victoria kwam in 1941 met een gewaagd ontwerp voor het clubtenue. Een witte trui met een grote 'V' en daar doorheen een heldere oranje leeuw. Het V(ictory)-teken was het symbool van Winston Churchill, de Engelse premier. Bij elke gelegenheid maakte Churchill steevast met wijs- en middelvinger dat teken om duidelijk te maken dat de overwinning op Duitsland een kwestie van tijd was.

Vreemd genoeg heeft de bezetter op het 'provocerende' tenue nooit aanmerkingen gemaakt. Het verbod van de bezetter clubbladen uit te geven en indoortrainingen te houden werd ook door Victoria genegeerd. Ondanks het scherpere beleid van de Duitsers in latere oorlogsjaren bleef de redactie van het clubblad zich kritisch opstellen. Een goed voorbeeld is het februari-nummer van 1945:

'Wij weten, dat de zon spoedig volop zal schijnen en dat de vrede in zicht is.'

Het clubblad verscheen in 1945 één keer later dan gewoonlijk, omdat de Duitsers een inval bij de drukker deden.

Het al genoemde wereldrecord op de 4 x 200 meter voor vrouwen kwam op een bijzondere manier tot stand. Bij de wedstrijd in Hilversum droeg de Nederlandse ploeg het officiële landentenu. In het diepste geheim waren bij Fanny Blankers-Koen thuis de broekjes op maat gemaakt. Het provocerende tenue, bestaande uit een oranje broek en een wit shirt met de Nederlandse leeuw als embleem, hielden de vrouwen zorgvuldig verborgen onder de trainingspakken tot het commando: *dames gereedmaken*. Bij het zien van het nationaal tenue steeg een gejuich op onder de duizenden toeschouwers. Zuinige gezichten bij de vele hoge Duitse officieren die het atletiekfeest bezochten. Tot overmaat van ramp moesten de Duitsers ook nog aanzien dat het wereldrecord, sedert 1938 in handen van een Duitse ploeg, met liefst 4,3 seconden werd verbeterd.

In Amsterdam brak een hardlooperage uit, waarin de jeugd alle opgekropte energie kwijt kon. Het ging om straatfeesten, in een tijd dat de bezetter alle samenscholingen had verboden. De Amsterdamse Atletiek Club (AAC) nam het initiatief om de honderden winnaars te laten uitkomen in een finale op het Olympiaplein. Op last van het ministerie verbood de NAU de wedstrijd. AAC-voorzitter Anton Glas werd bedreigd met een schorsing. De Amsterdamers trokken zich hiervan niets aan en negeerden het verbod.

De KNAU tijdens de bezetting

Over de houding van de Uniebestuurders en andere leidinggevendenden, in de periode 1940-1945, is na de oorlog veel te doen geweest. Volledige tekst en uitleg is hierover nooit gegeven. Naar onze mening ten onrechte. Daarom wordt in dit boek uitgebreid en nadrukkelijk stilgestaan bij degenen die met de atletiekbeoefening in oorlogstijd te maken hadden.

Het was geen sinecure leiding te geven aan een bond die al snel het predikaat 'Koninklijke' moest missen. De NAU moest zich daarna alle mogelijke beperkingen laten welgevalen.

Naarmate de tijd vorderde, moesten de bestuurders steeds meer aan de leiband lopen van de nationaal-socialistische leiding van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Wilden de bestuurders leiding blijven geven aan de onstuimig groeiende Unie, dan waren zij wel verplicht te luisteren naar 'Den Haag'.

Dan moesten zij wel met NSB'ers om de tafel zitten om te horen, wat van hogerhand werd gedictieerd.

Het is al te eenvoudig alle (K)NAU-bestuurders uit die tijd met een beschuldigende vinger na te wijzen. Bij hen ging het in de eerste plaats om het voortbestaan van de Unie.

Zij wilden de grote aanwas van de jeugd in goede banen leiden.

Een meegaande houding tegenover de bezetter was daarbij niet altijd te vermijden. Gerard Burger benadrukte na de oorlog dat het doorgaan van de sport betekende dat concessies moesten worden gedaan.

Gelukkig stelde de bezetter zich in zekere mate terughoudend op. De Duitsers wilden grote moeilijkheden en leegloop bij de bonden voorkomen.

Zij kozen bewust voor de strategie om pas ná de 'totale overwinning' de Nederlandse sport geheel naar nationaal-socialistisch model te vormen.

De Duitsers wilden geen herhaling van de gebeurtenissen in Noorwegen.

In dat land traden zij zo rigoreus op dat de Noorse atletiekleiders besloten de atletiekbeoefening te staken.

Een uitvloeisel was dat het NAU-bestuur nooit is vervangen door handlangers van de bezetter.

Na het afzetten van NAU-voorzitter Van der Werff in begin 1943 ontstonden moeilijkheden over de opvolging. Gerard Burger ging in op de wens van NSB'er en SS'er Stuling, het voorzitterschap van de NAU op zich te nemen. Het gaat echter te ver hem een handlanger van de bezetter te noemen. Dat de bezetter niet ingreep, toen in maart 1944 de voorzittershamer in handen kwam van verzetsman Adriaan Paulen, is ook veelzeggend.

Voor de vele duizenden atleten en de grote schare toeschouwers was het plezierig dat de NAU in de oorlogsjaren kon doorgaan. Voor de leiders van de bond lag de zaak minder eenvoudig. Het aanblijven als bestuurder betekende dat elk van hen te maken kreeg met de grens tussen aanpassing en té vergaande meegaandheid. In hun ijver voor een goede verstandhouding met de bezetter overschreden sommigen die grens.

In het jaarverslag over 1942 schrijft secretaris Bas Wirtz:

'De samenwerking met de officiële instanties is van zeer aangename aard geweest. Van de desbetreffende afdeeling van het Ministerie van Opvoeding, Wetenschap en Cultuur, van het College van Gevolmachtigden voor de Sport, van de Rijksgevolmachtigde, dhr. H. van Groningen à Stuling, van de Commissaris van niet-commerciële Verenigingen en Stichtingen en van de Rijksradio-omroep, in het bijzonder de heer Gerard Oberink, mochten wij alle medewerking ontvangen.'

Bas Wirtz was een integer mens en niet achterlijk. Het is dan ook verwonderlijk dat hij zich heeft laten verleiden tot dit 'eerbetoen' aan de handlangers van de bezetter. Wirtz wist als geen ander dat het voormalig NTC-lid Stuling en de Haarlem-atleet Oberink fanatieke NSB'ers waren. Beiden traden toe tot de SS en waren dus landverraders. Deze lofzang, ingegeven door Unievoorzitter Van der Werff, werd Wirtz na de oorlog hoogst kwalijk genomen.

De al genoemde Oberink was in 1941 aanwezig op de jaarvergadering van de NAU. Hij was boos, omdat Stuling niet in de NTC (Nationaal Technische Commissie) was herbenoemd. Oberink bracht hierover een rapport uit:

'Gezien het feit dat het in de Nederlandse Athletiek Unie kan voorkomen dat een bekwaam official om zijn politieke mening weggewerkt wordt, dient het volledige bestuur van genoemde Unie afgezet te worden en de leiding in handen van een te benoemen commissaris

gesteld te worden die zich van medewerkers van bepaalde onderdelen kan voorzien.’ Wij hebben niet kunnen achterhalen voor wie dit rapport was bestemd. Tot een ‘zuivering’ kwam het niet. Ongetwijfeld had dit te maken met de strategie van de Duitsers, niet te rigoreus op te treden.

Enkele sportbonden waren zo meegaand uit eigen beweging Engelse termen te vervangen door Nederlandse. De Duitsers waardeerden dit initiatief. Zij gingen een stap verder door alle sportbonden te verbieden Engelse termen te gebruiken. Bij het roeien werd ‘Double scull’ vervangen door ‘dubbeltwee’ en ‘start’ en ‘finish’ door ‘afvaart’ en ‘aankomst’. De tennisbond voerde een Nederlandse telling in en veranderde bijvoorbeeld het woord ‘game’ in ‘spel’. Een aantal sportbonden weigerde de ‘taalzuivering’ door te voeren. ‘Corner’ bleef ‘corner’ en de term ‘kromstok’ in plaats van ‘hockey’ vond ook geen ingang. De NAU ging eveneens haar eigen gang. Meer dan eens stonden de 100 en 110 yards hardlopen op het wedstrijdprogramma. Ondanks het verbod van de bezetter, bleven sancties achterwege.

Speldjes met of zonder K

Herinnerings-speldje

**3e Nat. Trainings-Wedstrijden
31 Mei 1942**

Op last van de autoriteiten moeten de op de 3e N.T.C.-Trainingswedstrijden aan de deelnemers uitgereikte speldjes **ONMIDDELIJK** aan het secretariaat N.T.C. (Brinkstraat 53bv., A'dam) worden ingeleverd.

Wij verzoeken met klem de medewerking van alle clubbestuurders, teneinde zo spoedig mogelijk deze aangelegenheid naar genoegen te kunnen regelen.

Zij die de speldjes, uitgereikt op 31 Mei j.l., dragen maken zich schuldig aan een strafbaar feit.

Een ander N.A.U.-speldje zal zoo spoedig mogelijk den deelnemers worden toegezonden.
BESTUUR N.A.U.

De mededeling in het bondsblad werd in juli 1942 herhaald met als toevoeging dat de clubs, die op 7 juli 1942 nog niet aan dit verzoek hadden voldaan, een startverbod zou worden opgelegd. Het ging om speldjes met daarop de ‘K’ van

Koninklijke. Op de vervangende speldjes was alleen de naam ‘NAU’ aangebracht. Hoeveel speldjes zijn ingeleverd, is ons niet bekend.

Tumult in Krasnapolsky

Jaarvergaderingen van de Unie verliepen van tijd tot tijd chaotisch en tumultueus. Dat was vroeger ook al het geval. De bijeenkomsten in het jaar van de oprichting en de jaren daarna waren zelfs berucht. Die van de jaren dertig gingen ook met veel commotie gepaard. De jaarvergadering van de Unie op 14 maart 1943 in het Amsterdamse hotel Krasnapolsky, tientallen jaren achtereen dé vergaderplaats van de KNAU, spant echter de kroon. De aanleiding: een paar dagen tevoren was NAU-voorzitter Gerard van der Werff door het Duitse ‘Devisen Schutz Kommando’ gearresteerd voor vermeende effectenfraude die echter nooit werd bewezen.

De gedelegeerden van de jaarvergadering werden via de Athletiekwereld als volgt ingelicht:

AAN DE GEDELEGEERDEN TER J.A.V. DER N.A.U.

Mijne Heeren,

Hiermede berichten wij U, dat in de vacature van het Uniebestuur moet worden voorzien, aangezien de Heer G. E. v. d. Werff Jr., krachtens een beschikking van den Commissaris voor niet-commercieele Vereenigingen en Stichtingen te Den Haag, van zijn functie als Voorzitter der Nederlandsche Athletiek-Unie is ontheven.

Candidaten voor deze functie worden tot uiterlijk **26 November a.s.** bij het Unie-Secretariaat ingewacht.

Zij, die kandidaten stellen, moeten gelijktijdig overleggen een schriftelijke verklaring van den candidaatgestelde, dat hij een benoeming zal aanvaarden en aan alle eischen van verkiesbaarheid voldoet.

Een schriftelijke stemming zal slechts gehouden worden, wanneer een keus gedaan moet worden uit tenminste twee personen.

De ontslagen voorzitter zag nog kans, vóór zijn detentie, de tekst van zijn openingsspeech door te spelen. Die werd door secretaris Bas Wirtz voorgelezen. NTC-voorzitter Gerard Burger was tevoren ontboden bij de rijksgevolmachtigde voor de sport, Henny van Groningen à Stuling. Hij verzocht Burger het voorzitterschap van de NAU op zich te nemen. Stuling achtte vice-voorzitter Jan Wesseling om politieke redenen daarvoor niet geschikt. Burger voldeed aan dit verzoek. Later noemde hij het een ‘opdracht’. Stuling had eerder kans gezien Gerard van der Werff weg te werken als voorzitter

van de boksbond en te vervangen door twee ledepoppen. Maar bij de Unie oogstte hij storm. De jaarvergadering was razend dat niet vice-voorzitter Wesseling, maar niet-bestuurslid Burger de vergadering leidde. De woede steeg ten top, toen een niet gesigneerd briefje circuleerde. Het anonieme briefje, dat de gemoederen danig in beweging bracht, was afkomstig van Stuling en luidde:

‘Tegen degenen, die op de Jaarlijkse Algemene Vergadering door woorden, daden of demonstraties de belangen der N.A.U. zullen schaden, zullen door mij de strengste maatregelen worden genomen.’

Nadat bleek dat de niet aanwezige Stuling zich ook inhoudelijk met de agenda had bemoeid door enige zaken niet ter discussie te laten stellen, was het echt mis. Vice-voorzitter Wesseling, de bestuursleden Toonen en Dijkstra, de districtsvoorzitters en anderen lieten weten

van Stulings bemoeizucht niet gediend te zijn. Zij traden ter plekke af. Het was voor hen absoluut onverteerbaar dat buitenstaanders zich mengden in de interne aangelegenheden van de Unie. Tot die anderen behoorde ook Frans Jutte, de latere KNAU-voorzitter. Aftreden in die omstandigheden was een daad van openlijke rebellie. Frans Jutte dook onder en ging in het verzet. Na de oorlog kreeg hij het verzetsherdenkingskruis. Het eigenmachtig optreden van Stuling viel bij de hoogste baas van het departement niet in goede aarde. Hij liet de NAU schriftelijk weten dat Stuling

zijn boekje te buiten was gegaan. Pogingen van Stuling om later als nog met de afgetreden leden tot een akkoord te komen, liepen op niets uit. De journalist Max Adriani Engels zegt in *'Nacht over Nederland'* over Stuling dat hij opereerde met de elegance van een olifant in een porseleinkast. De superieuren van Stuling wilden de zaak niet op de spits drijven. De NAU kon daardoor zonder problemen in maart 1944 een buitengewone algemene vergadering houden met als enig agendapunt: 'voorziening in vacature Unie-voorzitter'. Gerard Burger, Adriaan Paulen en Jan Wesseling hadden zich kandidaat gesteld. Burger en Wesseling trokken zich echter terug, waarna Paulen unaniem tot voorzitter werd gekozen. Hij zou twintig jaar aanblijven.

Paulen zei in een interview over de beruchte vergadering van 14 maart 1943:

'Wij hebben obstructie gevoerd, toen we in dat moeilijke bezettingsjaar tijdens de jaarvergadering van 1943 van 'hogerhand' een briefje onder de neus kregen geduwd, dat we maar moesten doen wat de waarnemend voorzitter Burger ons gebod. Later hebben we nog illegaal navergaderd in de Rode Leeuw. Ik zal nimmer vergeten, dat wij aan de rijks-commissaris voor de Sport hebben verteld, dat wij slechts onder één voorwaarde wilden blijven atletieken en dat was op Nederlandse wijze zonder enige inmenging van welke zogenaamde autoriteit dan ook. Er waren ook problemen met de NSB, die de schuilnamen wilde weten van minstens vijftig atleten, die in Duitsland tewerk waren gesteld, maar die allemaal terug waren gekomen. In het najaar van 1944 ging de NAU een sluimerend bestaan leiden, maar in 1945 was de KNAU weerspringlevend.'

Van der Werff, de facto nog steeds voorzitter, verliet in juli 1943 de gevangenis zonder dat hem de effectenzaak ten laste was gelegd. Hij verklaarde zijn arrestatie wegens zijn rondgang door Nederland met de Olympische film van

1936, die opvallend veel oranje-propaganda teweeg zou hebben gebracht. Het is nooit bewezen, maar het is aannemelijk dat Stuling in Van der Werff's detentie de hand heeft gehad. In september 1943 kreeg de NAU van de commissaris voor niet-commerciële Verenigingen en Stichtingen een brief. Daarin stond dat Van der Werff voor het leven van zijn functie als Unievoorzitter was ontheven. Zonder enige uitleg!

Slachtoffers

In het clubhuis op de baan Laan van Poot in Den Haag en op Ookmeer in Amsterdam herinneren gedenkplaten aan tal van KNAU'ers die in de periode 1940-1945 door de Duitsers om het leven zijn gebracht. Zij bieden geen volledige opsomming.

Hoewel onvoldoende gegevens beschikbaar zijn, mag worden aangenomen dat het aantal omgekomen Unieleden veel groter is geweest. Wij weten niet hoeveel joodse KNAU-leden zijn omgebracht. Ongetwijfeld zullen maar weinigen van hen de tirannie hebben overleefd.

Tot de slachtoffers behoorde de Groninger Sam Woltjer die in de landenploeg was uitgekomen op de 800 meter.

Bij wedstrijden in het Olympisch Stadion van 1943 in Amsterdam voerde de Grüne Polizei een razzia uit. Die werd Arie Koster van AV'23 noodlottig. Hij keerde niet terug uit kamp Westerbork. In april 1945 kwamen bij de op Texel uitgebroken opstand van de Georgiërs 180 Duitsers om het leven. Als een van de gijzelaars werd oud-Olympiër (OS 1908) Piet Ruimers van Pro Patria op het strand van Texel gefusilleerd. Drie voortreffelijke sprinters van Flug & Lenig uit Den Haag, August Heyneman, Hans Geul en Albert Spree hebben hun activiteiten eveneens met de dood moeten bekopen. Hans Geul werd in Amsterdam 'op de vlucht' doodgeschoten. Spree trachtte via Frankrijk naar Engeland te vluchten, maar werd tussen Epinal en Belfort gearresteerd. Hij kwam uiteindelijk in het concentratiekamp Ravensbrück terecht, waar hij op 29 juli 1943 door hongers is omgekomen.

Naar Albert Spree is de beker genoemd die al tientallen jaren wordt uitgereikt aan een veelbelovend jeugdathleet. Dit als een herinnering aan de jeugdige KNAU'ers die de oorlog niet hebben overleefd. Gerard van der Wel, oud-Olympiër (OS 1920) en lid van het Haagse VCS, vond de dood in het vernietigingskamp Bergen-Belsen. Het zijn maar enkele voorbeelden uit de trieste reeks van KNAU-leden, die het barbaarse nazidom niet hebben overleefd. Van Flug & Lenig uit Den Haag, AAC uit Amsterdam, HAV uit Haarlem en Pro Patria uit Rotterdam lieten respectievelijk zestien, twaalf, zes en vijf leden het leven. Onder de zes leden van de HAV Haarlem was de sprinter Frits Lamp die in een Japans kamp op Sumatra stierf.

Anderen werden opgepakt maar keerden wel terug, onder wie Leo van der Kar, bekend trainer en verzorger van Wim Slijkhuis. Later stichtte hij het Leo van der Karfonds dat zich bezig houdt met het stimuleren van jonge sportlieden. Ook Wim Peters, drievoudig olympiër, meervoudig Engels- en liefst zestien maal Nederlands kampioen hinkstapspringen, overleefde de oorlog. Hij was ook een goed bestuurder op districts- en landelijk niveau. Bovenal was Wim Peters PEC'er. Als voorzitter van die Zwolse club kwam het hem in 1943 duur te staan dat hij had geweigerd twee NSB-jeugdstormleden tot zijn vereniging toe te laten. Hij verwelkomde deze twee met de volgende woorden:

'Neen dames, ik weet dat u bij de bezetter als tandartsassistenten in de "Zahnstelle" werkt. U kunt maar beter naar een andere vereniging uitkijken. In onze club is voor u geen plaats.'

PEC werd na dit voorval door de SD (Sicherheits Dienst) ontbonden. Peters kwam terecht in het concentratiekamp Vught. In de *Athletiekwereld* verscheen de volgende publicatie:

'Bij beschikking d.d. 10 maart 1944 van den Commissaris voor

niet-commerciële Verenigingen en Stichtingen is het aan leden van de voormalige atletiek-afdeling der vereniging PEC verboden eenige functie te bekleeden in de NAU of haar districten. Uit dien hoofde is derhalve de heer Wim Peters uit zijn functies van districtsvoorzitter en voorzitter DTC (Districts Technische Commissie) ontheven. Tot aan de eerstvolgende jaarvergadering zal thans de heer Westerveld als waarnemend voorzitter Bestuur en de heer Dirkse als waarnemend voorzitter DTC (Districts Technische Commissie) fungeren.'

Wim Peters belandde later opnieuw in de cel. Verzetsstrijders hadden op 6 maart 1945 op de Woeste Hoeve een aanslag gepleegd op de Höhere SS- und Polizeiführer Rauter. Vierhonderd Nederlanders werden als represaille opgepakt. Honderd-zeventien van hen werden gefusilleerd, maar Wim Peters overleefde ook de dodencel in Almelo. Simon Petit, de populaire Limburgse atleet, belandde ook in de gevangenis. Hij was kort tevoren nog Nederlands kampioen op de 5000 meter geworden. Hij overleefde het beruchte kamp in St. Michielsgestel. Na zijn vrijlating dook hij meteen in de illegaliteit.

Oud-Unievoorzitter en IOC-lid Scharroo zat als opperofficier lange tijd in een Duits krijgsgevangenenkamp. Nadat hij ernstig ziek was geworden, praatte de Zweedse IAAF-voorzitter Sigfrid Edström hem vrij.

Tinus Osendarp: van idool tot oorlogsmisdadiger

Bij jeugdwedstrijden in Schiedam kwam in 1932 een speler van het Haagse VUC aan de start die al eerder was opgevallen als razendsnelle linksbuiten. Zijn naam: Martinus Bernardus Osendarp, op 21 mei 1916 in Delft geboren, roepnaam Tinus. Drie jaar later werd Osendarp Nederlands kampioen op de 100 en 200 meter en won hij het open Engels kampioenschap. Hij behaalde bronzen medailles bij de Europese kampioenschappen in Turijn op de 200 meter en de 4 x 100 meter. In 1936 werd Tinus Osendarp

in een open rijtuig door Den Haag gereden en bejubeld. Hij had zich bij de Olympische Spelen in Berlijn 'de snelste blanke' getoond door achter de zwarte Amerikanen Jesse Owens (100 en 200 m), Matthew Robinson (200 m) en Ralph Metcalfe (100 m), tweemaal derde te worden. Tinus Osendarp veroverde in de periode 1935-1944 zeven Nederlandse titels op de 100 en acht op de 200 meter. Hij werd in 1938 tweevoudig Europees kampioen in Parijs op 100 en 200 meter. Zo'n sprinter had de KNAU nog nooit gehad. Al die kampioensmedailles hebben Tinus Osendarp kennelijk zwaar om de hals gehangen, want na de meidagen van 1940 maakte hij een diepe val. Hij trad in september toe tot het Haagse politiekorps, toen al onder een nationaal-socialistische leiding. Een jaar later maakte hij deel uit van de Kriminale Politie. Hij behoorde tot Sicherheitsdienst die jacht maakte op onderduikers. Osendarp bleef hardlopen. Hij bleef ook winnen, zowel in eigen land als in Duitsland, soms met het SS-teken op het shirt.

In plaats van hulde werd meestal gejoel zijn deel. Dat gebeurde ook bij de Nederlandse Kampioenschappen van 1943 in Eindhoven. Osendarp startte te vroeg, werd niet teruggeschoten en Chris Berger en Jo Zwaan waren kansloos. Osendarp stond erop dat de race zou worden overgelopen. Hij won opnieuw. Het zegt iets over de houding van Tinus Osendarp, althans op het sportveld. In 1944 werd Osendarp voor het laatst Nederlands kampioen. In dat jaar trad hij toe tot het beruchte 'Commando Leemhuis' dat in en om Den Haag moordde en terroriseerde. Volgens de dossiers van de *Bijzondere Rechtspleging* deed het sprintidool mee aan het achtervolgen, oppakken en martelen van verzetsstrijders. Ook fungeerde hij als undercover agent, met de vreselijkste gevolgen. Nadat de president van de rechtbank in 1948 had vastgesteld dat Osendarp op een vluchtende arrestant had geschoten, voegde hij hieraan toe: *'Ik heb toch de indruk, dat u harder kon lopen dan de arrestant.'* De zo diep gevallen sprintkampioen, die reeds door de KNAU als lid was geroyeerd, kreeg twaalf jaar gevan-

genisstraf. De eis was vijftien jaar. Hij mocht blij zijn, dat KNAU-voorzitter Paulen voor hem in de bres sprong. Hij ontliep daardoor de doodstraf. Paulen noemde zijn voormalige pupil 'eenvoudig van geest' en als zodanig het slachtoffer van het NSB-milieu, waarin hij was opgegroeid. De twee gratieverzoeken van Osendarp werden afgewezen. Het eerste deel van zijn detentie bracht hij door in de strafgevangenis in Groningen. Later werd hij tewerkgesteld in de Limburgse mijnen. In 1952 volgde zijn invrijheidstelling. Later werd hij trainer bij enkele Limburgse clubs.

Zuivering 'foute' KNAU'ers

Na de bevrijding stelde het KNAU-bestuur op 27 juni 1945 de Zuivering Advies Commissie in, bestaande uit Dick de Vries, Wim Mulder, Pieter Scharroo en Simon Petit als plaatsvervangend lid. De ZAC kreeg als taak, onvaderlandse gedragingen van Unieleden te beoordelen en hierover advies uit te brengen aan het KNAU-bestuur.

Het Uniebestuur schrapte zo'n dertig leden uit de boeken. Tot de geroyeerden behoorden twee ereleden. De een was Egbert Herman Huizinga, oud-Uniesecretaris, oud-secretaris van de NTC en voorzitter van de recordcommissie. Hij had zich als lid van de NSB, de Germaanse SS en als politiecommissaris in Groningen en Haarlem schuldig gemaakt aan de jacht op studenten en onderduikers en aan jodenvervolging. Eind 1944 pleegde het verzet nog een mislukte aanslag op de gehate politiecommissaris. De rechter veroordeelde hem tot tien jaar.

De ander was Joop Meyer uit Amsterdam die behoorde tot de kleine kring van 'grote bestuurders'. Hij was elf jaar secretaris van de NTC geweest en had een belangrijke rol gespeeld bij de voorbereiding en uitvoering van de Olympische Spelen in Amsterdam. In 1928 ontving hij de Kolonel Thompson Beker, de hoogste onderscheiding in de Unie. Hem werd het lidmaatschap van de NSB verweten. In 1954 gaf het KNAU-parlement hem eerherstel.

*Atletiek-autoriteit
Gerard Burger...
bedenklijke
rol in oor-
logstijd*

De NSB'er en SS'er Henny van Groningen à Stuling, de rijksgevolmachtigde voor de Sport, werd ook door de KNAU geroyeerd. De rechter veroordeelde hem tot twee jaar en negen maanden gevangenisstraf. De straf was mild, omdat hij ondanks zijn vooraanstaande functie betrekkelijk weinig invloed op de Nederlandse sport had kunnen uitoefenen. De al genoemde Oberink werd eveneens geroyeerd. Wegens hulpverlening aan de vijand werd hij tot een gevangenisstraf van vijf jaar veroordeeld. Ook geroyeerd werd Willem van Leeuwen, KNAU-secretaris van 1934 tot 1937, directeur van de nationaal-socialistische organisatie Winterhulp en adviseur van Stuling. De rechter legde hem een gevangenisstraf op van twee jaar en vier maanden. Bekende geroyeerde atleten waren naast Osendarp de 17-voudige hordenkampioen en 8-voudige recordhouder Wim Kaan en Henk Kalkman, recordhouder over 1500 meter in 1936. Verder Oscar van Rappard, hordenkampioen en recordhouder die zowel in 1920 als 1924 deel uitmaakte van de Olympische ploeg. Hetzelfde lot viel Ernst van Rappard ten deel, broer van Oscar. Ernst was een van de felste nationaal-socialisten. Hij stichtte een eigen partij, de beruchte Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partij (NSNAP), als tegenhanger van de NSB. Hij pleitte voor aansluiting bij het Groot Germaanse

Rijk. Hij vond NSB'ers slappe opportunisten die niets van het nationaal socialisme begrepen. Ernst van Rappard werd na de oorlog ter dood veroordeeld. Op 11 mei 1950 zette het Hof van Cassatie de straf om in levenslang. Drie jaar later overleed hij.

De atleten die aan de wedstrijden in Duitsland en Oslo hadden deelgenomen, kregen van de KNAU een berisping. Dat gold ook voor hun begeleiders.

Enige maanden nadat de KNAU haar zuiveringscommissie had opgericht, installeerde de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een eigen zuiveringscommissie onder de naam 'Commissie voor de Zuivering van de Sport'. De sportbonden kwamen onderling overeen dat zij zich zouden houden aan de uitspraken van de CZS. In de praktijk kwam daarvan weinig of

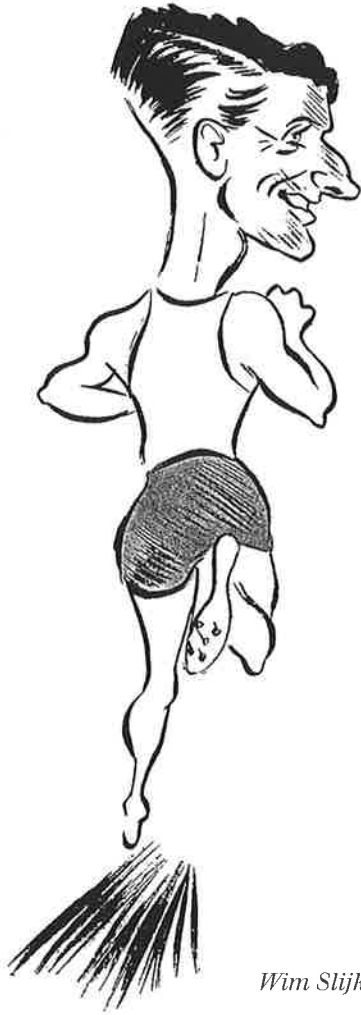
niets terecht. Ook de KNAU onttrok zich hieraan. De CZS nam een harder standpunt in dan de ZAC en hekelde de methoden van de KNAU. Dat leidde meer dan eens tot botsingen. De departementale commissie verweet het KNAU-bestuur dat het zichzelf zuiverde. Volgens de CZS was dit recht uitsluitend voorbehouden aan de Algemene Vergadering, de hoogste KNAU-instantie.

Kort na de bevrijding werd Van der Werff opgepakt. Men verweet hem joden en onderduikers bij de bezetter te hebben aangegeven. Dat kon echter niet bewezen worden. Na een paar weken kwam hij weer vrij. Hij kon aantonen steun te hebben gegeven aan illegale, tegen de vijand gerichte acties. De beoordeling, in hoeverre Van der Werff als sportbestuurder de bezetter ter wille was geweest, liet de rechter over aan de departementale commissie.

De CZS rekende Van der Werff zijn 'Deutschfreundliche' houding zwaar aan. Twee brieven aan de rijksgevolmachtigde voor de Sport, de NSB'er en SS'er Stuling, braken hem op. In de ene brief deelde hij mee voor de volle honderd procent achter Stuling te staan en in de andere wenste hij hem veel succes bij zijn inzet aan het Oostfront. Zijn bezoek aan een internationaal congres in september 1942 in Berlijn om te komen tot een internationale sportorganisatie op nationaal-socialistische grondslag werd hem eveneens kwalijk genomen. Initiatiefnemer van dit congres was

V.l.n.r. de atleten Nol Wellerdieck, Wil Bierma, met hoed KNAU-voorzitter Gerard van der Werff, Gerard Burger en Henk Vuijk

Wim Slijkhuis

de Duitse 'Nationalsozialistische Reichsbund für Leibesübungen (NSRL)'. De al genoemde stuitende passage in het KNAU-jaarverslag over 1942 had ook zijn instemming. De CZS kwam tot het oordeel dat Van der Werff voorgoed uit de sportwereld moest worden verwijderd. In de *Athletiekwereld* van 1 oktober 1945 had het KNAU-bestuur laten weten dat Van der Werff, hangende het onderzoek, voorlopig was geschorst. In dezelfde editie maakte Van der Werff in een ingezonden brief bekend dat hij wegens drukke werkzaamheden zijn functie van KNAU-voorzitter had moeten neerleggen. Saillant is dat hij zich al die tijd als de rechtmatige KNAU-voorzitter had beschouwd. Van der Werff

wilde voorkomen dat hij oneervol uit de KNAU zou worden gezet. Nu hij de Unie had verlaten, kon de bond hem niet meer straffen. De KNAU heeft zich nooit openlijk over het 'vonnis' van de departementale zuiveringscommissie uitgesproken. Wij gaan ervan uit dat de bond zich hieraan heeft geconfirmeerd. De CZS verweet Gerard Burger dat hij in 1943 te gemakkelijk had toegegeven aan de wens van Stuling het voorzitterschap van de Unie op zich te nemen. Hem werd eveneens kwalijk genomen dat hij in 1942 het meedoen aan de Kriegswettkämpfe in Berlijn had gestimuleerd en de leiding van het team op zich had genomen. Een minpunt was ook zijn bezoek aan het eerder genoemde Nazi-Sportcongres in Berlijn. Van het departementale zuiveringsteam kwam de mededeling dat hij nooit meer een leidinggevende functie mocht bekleden in de sport. Dat ging de KNAU te ver. Burger had aangevoerd dat hij zich steeds had laten leiden door de belangen van de KNAU. Het zo lang mogelijk laten doorgaan van de atletiekbeoefening had bij hem altijd voorop gestaan. De KNAU hief een eerdere schorsing op. De Buitengewone Algemene Vergadering van 9 december 1945, waar het bestuur rekening en verantwoording aflegde over zijn beleid in de oorlogsjaren en de maanden daarna, wilde geen afkeurend oordeel over Burger uitspreken. Toch gebeurde dit in zekere zin wel, want Burger werd niet herkozen en kwam daarna ook niet meer terug in enige functie in de KNAU. Bovendien werd het besluit van het Uniebestuur hem het erelidmaatschap te ontnemen, niet herroepen. Burger hield de eer aan zich en bedankte als lid. Gerard Burger heeft de KNAU tientallen jaren in uiteenlopende functies gediend en stond ook internationaal in hoog aanzien. Jo Moerman, die 35 jaar achtereen

als secretaris van de Nationaal Technische Commissie (NTC) zou fungeren (1936-1971), was van september 1940 tot februari 1941 lid geweest van de NSB. Hij had deze misstap snel ongedaan gemaakt. Van de CZS kreeg hij een formele schorsing van een week.

Tijdens de al genoemde Algemene Vergadering van 9 december 1945 legde Bas Wirtz, mede namens Jo Moerman, de volgende verklaring af:

'Wij menen de Algemeene Vergadering nog een verklaring schuldig te zijn over onze gedragslijn gedurende de oorlogsjaren. Wij verklaren hierbij, dat wij overtuigd zijn, dat wij fouten hebben gemaakt, hoewel ons eenig doel steeds is geweest de behartiging van de kostbare belangen van de Nederlandsche atletiekjeugd. Wij leggen ons dan ook gaarne neer bij het advies van de ZAC, waarin ons op eenige fouten is gewezen.'

Gerard Burger verklaarde hierna deze verklaring te ondersteunen.

Tijdens de Unieraadsvergadering van 15 september 1993 deelde het KNAU-bestuur mee amnestie te hebben verleend aan allen die wegens sympathiseren met de bezetter als lid van de KNAU waren geroyeerd.

Aan geen periode uit de Nederlandse geschiedenis is zoveel aandacht besteed als aan de Tweede Wereldoorlog. Het is daarom merkwaardig dat dr. Lou de Jong, in zijn omvangrijk werk over het Koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog, bijna volledig voorbijgaat aan het feit dat voor grote groepen Nederlanders sport en lichamelijke opvoeding in die tijd van wezenlijke betekenis zijn geweest.